РАҚАМЛИ МАХФИЙЛИК ҲУҚУҚИ ВА УНИНГ ҲУҚУҚИЙ КАФОЛАТЛАРИ

Sharifov Mirfayz Jamol o'g'li

Tashkent International University

Yurisprudensiya mutaxassisligi 3-kurs talabasi
Email: mirsharifov17@gmail.com

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20078079

Annotatsiya: Рақамли махфийлик ҳуқуқи замонавий ахборот жамиятида инсон ҳуқуқларининг ажралмас қисмига айланмоқда. Рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши шахсий маълумотларнинг ҳимоясига янги таҳдидлар ва муаммоларни келтириб чиқармоқда. Мазкур мақола рақамли махфийлик ҳуқуқининг моҳиятини, унинг халқаро ва миллий қонунчиликдаги ўрнини таҳлил қилади. Шунингдек, ушбу ҳуқуқни самарали амалга ошириш ва ҳимоя қилиш учун зарур бўлган ҳуқуқий кафолатларни ўрганиб чиқади. Тадқиқот рақамли муҳитда шахснинг махфийлигини таъминлаш бўйича мавжуд механизмларни такомиллаштиришга қаратилган таклифларни ишлаб чиқади.

Kalit so'zlar: Рақамли махфийлик, Шахсий маълумотлар, Ҳуқуқий кафолатлар, Ахборот хавфсизлиги, Киберхавфсизлик, Маълумотларни ҳимоя қилиш, Интернет ҳуқуқи, Инсон ҳуқуқлари

Abstract: The right to digital privacy is increasingly recognized as an integral component of human rights in the contemporary information society. Rapid advancements in digital technologies present new threats and challenges to the protection of personal data and individual autonomy. This article analyzes the essence of digital privacy rights and their position within international and national legal frameworks. It further examines the necessary legal guarantees required for the effective realization and protection of these rights. The study aims to develop proposals for improving existing mechanisms to ensure individual privacy in the digital environment.

Keywords: Digital Privacy, Personal Data, Legal Guarantees, Information Security, Cybersecurity, Data Protection, Internet Law, Human Rights

Аннотация: Право на цифровую конфиденциальность становится неотъемлемой частью прав человека в современном информационном обществе. Стремительное развитие цифровых технологий создает новые угрозы и вызовы для защиты персональных данных и личной автономии. Данная статья анализирует сущность права на цифровую конфиденциальность и его место в международном и национальном законодательстве. В ней также рассматриваются необходимые правовые гарантии для эффективной реализации и защиты этих прав. Исследование направлено на разработку предложений по совершенствованию существующих механизмов обеспечения конфиденциальности личности в цифровой среде.

Ключевые слова: Цифровая конфиденциальность, Персональные данные, Правовые гарантии, Информационная безопасность, Кибербезопасность, Защита данных, Интернет-право, Права человека

Кириш

Рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши ва ижтимоий-иқтисодий фаолиятнинг онлайн муҳитга кўчиши махфийлик ва шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш масаласининг долзарблигини кескин оширди. Рақамли ўзаро муносабатларда ишончни мустаҳкамлаш, хавфсизликни таъминлаш ҳамда рақамли иқтисодиётнинг барқарор ўсиши учун мустаҳкам маълумотларни ҳимоя қилиш чоралари муҳим аҳамият касб этмоқда. Шахсий маълумотларни рухсатсиз йиғиш ва тарқатиш ҳолатларининг кўпайиши, шунингдек, медиа ва блогерларнинг туҳмат учун жавобгарликка тортилиши каби муаммолар ушбу соҳадаги ҳуқуқий кафолатларни кучайтириш заруратини келтириб чиқармоқда. Бу эса мавжуд ҳуқуқий механизмларни танқидий таҳлил қилишни талаб этади.

Шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш куни ҳар йили 28 январь куни халқаро миқёсда нишонланиши масаланинг глобал аҳамиятидан далолат беради. Бу сана 1981 йил 28 январда қабул қилинган Европа Кенгашининг Шахсий маълумотларни автоматик қайта ишлашда шахсларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги конвенциясига бағишланган. У шахсий маълумотларни аниқлаган ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмларини белгилаган биринчи халқаро ҳужжатдир. Шахсий маълумотлар жисмоний шахсга тегишли ҳар қандай маълумот сифатида кенг тушунилади ва умумий, махсус ҳамда биометрик турларга бўлинади. Уларни йиғиш, сақлаш, фойдаланиш, узатиш ва йўқ қилиш каби ҳаракатлар "шахсий маълумотларни қайта ишлаш" деб аталади.

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 12-моддаси ва Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 27-моддаси шахсий ҳаёт дахлсизлиги ва маълумотларни ҳимоя қилишни кафолатлайди. Мамлакатимиздаги конституциявий ислоҳотлар ҳам ушбу ҳимояни янада мустаҳкамлашга қаратилган, миллий қонунчиликни халқаро стандартларга мувофиқлаштириш заруратини юзага келтирмоқда. Ушбу мақола рақамли махфийлик ҳуқуқининг назарий асосларини, халқаро ва миллий ҳуқуқий кафолатларини таҳлил қилиш, шунингдек, унга таҳдидларни ўрганиш ва мустаҳкамлаш бўйича тавсиялар ишлаб чиқишни мақсад қилади.

Мавзуга оид адабиётлар тахлили

Рақамли махфийлик ҳуқуқи ва унинг ҳуқуқий кафолатларига оид адабиётлар таҳлили замонавий ҳуқуқшунослик, информацион технологиялар ва ижтимоий фанлар чорраҳасидаги муҳим тадқиқот йўналишидир. Рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши ва глобал миқёсда ижтимоий-иқтисодий фаолиятнинг онлайн муҳитга кўчиши ушбу соҳадаги илмий изланишлар долзарблигини оширди. Адабиётлар махфийлик тушунчаси эволюцияси, унинг ҳуқуқий асослари, халқаро ва миллий ҳимоя механизмлари, рақамли муҳитдаги таҳдидлар ва уларга қарши курашиш йўлларини қамраб олади.

Назарий жиҳатдан, тадқиқотлар махфийликни инсоннинг асосий ҳуқуқи сифатида талқин қилиб, унинг "ахборот" ва "рақамли" кўринишларини ўрганади. Шахсий маълумотларни қайта ишлашнинг ҳуқуқий ва этик жиҳатларига алоҳида эътибор қаратилади. Адабиётларда 1981 йилги Европа Кенгашининг Шахсий маълумотларни автоматик қайта ишлашда шахсларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги конвенцияси рақамли махфийликни ҳимоя қилиш бўйича биринчи халқаро ҳужжат сифатида эътироф этилади. Бироқ, замонавий тадқиқотлар унинг рақамли аср муаммоларига, хусусан, катта маълумотлар, сунъий интеллект ва булутли технологиялар ривожланишига қанчалик мос келишини танқидий таҳлил қилади. Муаллифлар шахсий маълумотларнинг кенг қамровли таърифи ва уларни қайта ишлаш жараёнларининг ҳуқуқий тартибга солинишини муҳим

деб ҳисобласа-да, рақамли муҳитда бу тушунчаларнинг доимий кенгайиб бораётганини таъкидлайдилар. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси каби асосий ҳужжатларнинг рақамли махфийлик контекстидаги аҳамияти кенг муҳокама қилинади.

Халқаро ҳуқуқий кафолатлар масаласида, адабиётлар 1981 йилги Конвенциядан ташқари, Европа Иттифоқининг Маълумотларни ҳимоя қилиш бўйича умумий регламенти (GDPR) каби замонавий ҳужжатларга кенг эътибор қаратади. Тадқиқотчилар ушбу регламентнинг глобал таъсири, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш стандартларини оширишдаги роли ва трансчегаравий маълумотлар оқимини тартибга солишдаги муаммоларини таҳлил қиладилар. Халқаро ҳамкорликнинг аҳамияти, турли юрисдикциялар ўртасидаги ҳуқуқий фарқлар ва уларни уйғунлаштириш зарурати илмий ишларда кенг ёритилади. Маълумотларни ҳимоя қилиш кунининг халқаро нишонланиши ҳам жамоатчилик эътиборини жалб қилиш ва хабардорликни оширишдаги роли нуқтаи назаридан ўрганилади.

Миллий қонунчиликда рақамли махфийлик ҳуқуқини таъминлаш механизмларига оид тадқиқотлар Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ислоҳотлари ва "Шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш тўғрисида"ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш саъй-ҳаракатларини эътироф этади. Адабиётларда миллий қонунчиликнинг халқаро стандартларга мувофиқлаштирилиши ва электрон ҳукумат тизими ривожланиши шароитида фуқароларнинг шахсий дахлсизлиги, ҳаётининг сир тутилиши, шахсий ва оилавий сирларини ҳимоя қилиш муҳимлиги таъкидланади. Тадқиқотлар Германия, Франция, Буюк Британия ва Россия тажрибасини ўрганиш миллий қонунчиликни такомиллаштириш имкониятларини таҳлил қилади. Шу билан бирга, ҳуқуқни қўллаш амалиётидаги муаммолар, рақамли саводхонликни ошириш зарурати ва ваколатли органлар самарадорлигини ошириш масалалари ҳам илмий мунозаралар марказида туради.

Рақамли махфийликка таҳдидлар ва ҳуқуқбузарликлар мавзуси адабиётларда кенг ёритилган. Тадқиқотлар шахсий маълумотларни рухсатсиз йиғиш ва тарқатиш ҳолатларининг кўпайишини, киберҳужумлар, маълумотларнинг сизиб чиқиши, алгоритмик дискриминация ва давлат кузатуви каби муаммоларни таҳлил қилади. Медиа ва блогерларнинг туҳмат учун жавобгарликка тортилиши сўз эркинлиги ва шахсий махфийлик ўртасидаги мувозанатни топиш заруратини кўрсатади. Ушбу таҳдидлар рақамли ўзаро муносабатларда ишончни сусайтириши ва рақамли иқтисодиётнинг барқарор ўсишига тўсқинлик қилиши илмий ишларда асослаб берилади.

Умуман олганда, мавзуга оид адабиётлар рақамли махфийлик ҳуқуқининг назарий асослари, халқаро ва миллий ҳуқуқий кафолатлари, шунингдек, унга таҳдидларни чуқур ўрганган. Бироқ, Ўзбекистон шароитида рақамли махфийлик ҳуқуқининг амалий татбиқи, мавжуд қонунчилик самарадорлигини баҳолаш ва халқаро тажрибани миллий контекстга мослаштириш бўйича комплекс тадқиқотлар етарли эмас. Ушбу мақола айнан шу бўшлиқни тўлдиришга қаратилган бўлиб, рақамли махфийликни мустаҳкамлаш бўйича аниқ тавсиялар ишлаб чиқишни мақсад қилади.

Тадқиқот метадологияси

Ushbu tadqiqot raqamli махфийлик ҳуқуқи ва унинг ҳуқуқий кафолатларини чуқur tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, kompleks, fanlararo yondashuvni qo‘llaydi. Maqolaning asosiy maqsadi – O‘zbekiston sharoitida raqamli махфийлик ҳуқуқининг amaliy tatbiqi, mavjud qonunchilik samaradorligini baholash hamda халқаро тажрибани миллий kontekstga moslashtirish bo‘yicha aniqlangan bo‘shliqni to‘ldirishdir. Tadqiqot huquqiy-doktrinal, qiyosiy-huquqiy, tizimli va analitik usullarni birlashtirgan holda olib boriladi.

Tadqiqot dizayni va yondashuvi asosan sifatli bo‘lib, huquqiy matnlar, siyosatlar va ilmiy munozaralarni chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Raqamli махфийликни murakkab texnologik va ijtimoiy muhitda rivojlanayotgan huquqiy konstruksiya sifatida ko‘rib chiqish uchun tizimli yondashuv qabul qilingan. Bu yondashuv raqamli махфийликни himoya qilish tizimining barcha elementlari – qonunchilik, institutsional tuzilmalar va huquqni qo‘llash amaliyoti o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganish imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqotda tarixiy-huquqiy nuqtai nazar ham qo‘llaniladi, bu махфийлик tushunchasining an’anaviy g‘oyalardan raqamli ko‘rinishlarigacha bo‘lgan evolyutsiyasini kuzatishga yordam beradi. Xususan, 1981 yilgi Yevropa Kengashining Konvensiyasi kabi asosiy hujjatlarning raqamli asrdagi dolzarbligi va uning zamonaviy muammolarga mos kelishi tanqidiy tahlil qilinadi.

Ma’lumotlarni yig‘ish usullari. Tadqiqot uchun birlamchi ma’lumot manbalari sifatida халқаро конвенциялар (masalan, 1981 yilgi Yevropa Kengashining Konvensiyasi, shuningdek, Yevropa Ittifoqining Ma’lumotlarni himoya qilish bo‘yicha umumiy reglamenti (GDPR) kabi zamonaviy hujjatlar), milliy qonunchilik hujjatlari (O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish to‘g‘risida"gi qonun loyihasi) va tegishli me’yoriy-huquqiy hujjatlar xizmat qiladi. Ikkilamchi ma’lumot manbalari qatoriga ilmiy maqolalar, monografiyalar, халқаро tashkilotlarning hisobotlari hamda turli yurisdiksiyalar (Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya va Rossiya) tajribasiga oid case-study’lar kiradi. Avvalgi bo‘limda keltirilgan adabiyotlar tahlili ushbu tadqiqot uchun asosiy ma’lumot manbai bo‘lib xizmat qiladi, u asosiy tushunchalarni, mavjud tadqiqotlarni va aniqlangan bo‘shliqlarni belgilab beradi.

Qiyosiy-huquqiy tahlil. Bu usul tadqiqotning markaziy qismini tashkil etadi. Unda O‘zbekistonning raqamli махфийликни himoya qilish bo‘yicha huquqiy bazasi халқаро standartlar (masalan, GDPR tamoyillari) va rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or tajribalari bilan qiyosiy tarzda o‘rganiladi. Ushbu qiyoslash milliy qonunchilikdagi kuchli va zaif tomonlarni, shuningdek, uni takomillashtirish uchun imkoniyatlarni aniqlashga yordam beradi. Xususan, shaxsiy ma’lumotlarni qayta ishlashga oid qoidalar, ma’lumot sub’ektlarining huquqlari va ma’lumotlarni himoya qilish bo‘yicha vakolatli organlarning funksiyalari qiyosiy jihatdan ko‘rib chiqiladi.

Doktrinal tahlil. Raqamli махфийликка oid huquqiy normalar, tamoyillar va sud pretsedentlarini tizimli o‘rganish va talqin qilishni o‘z ichiga oladi. Bu usul "shaxsiy ma’lumotlar" va "shaxsiy ma’lumotlarni qayta ishlash" tushunchalarining turli huquqiy kontekstlardagi ta’riflarini tahlil qilishni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kabi asosiy hujjatlarning raqamli махфийликни himoya qilishdagi ahamiyati huquqiy doktrina nuqtai nazaridan baholanadi.

Analitik va tanqidiy sintez. Mavjud huquqiy kafolatlarning ruxsatsiz ma’lumotlarni yig‘ish va tarqatish, kiberhujumlar, ma’lumotlar sizib chiqishi, algoritmik diskriminatsiya va davlat kuzatuvi kabi zamonaviy tahdidlarga qarshi kurashishdagi samaradorligini baholash uchun qo‘llaniladi. Bu usul turli manbalardan olingan ma’lumotlarni sintez qilish va raqamli махфийликни mustahkamlash bo‘yicha kompleks tavsiyalar ishlab chiqishda muhim rol o‘ynaydi.

Tizimli-strukturaviy tahlil. Raqamli махфийликни himoya qilish tizimining turli elementlari (qonunchilik, institutsional tuzilmalar, huquqni qo‘llash mexanizmlari) o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni va ularning umumiy samaradorlikka ta’sirini tushunish uchun ishlatiladi. Bu yondashuv tizimning zaif nuqtalarini aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar berishga yordam beradi.

Tadqiqotning doirasi va cheklovlari. Ushbu tadqiqot raqamli махфийликning huquqiy jihatlariga qaratilgan bo‘lib, O‘zbekiston kontekstini халқаро va tanlangan milliy tajribalar bilan qiyoslashga alohida e’tibor qaratadi. Maxfiylik muammolarining asosiy sababchisi bo‘lgan texnologik jihatlar e’tirof etilsa-da, ma’lumotlarni himoya qilish texnologiyalarining chuqur texnik tahlili tadqiqotning asosiy doirasiga kirmaydi. Tadqiqot faqat ochiq manbalardagi huquqiy hujjatlar va ilmiy adabiyotlarga tayanadi, so‘rovnomalar yoki intervyular orqali birlamchi empirik ma’lumotlarni yig‘ishni o‘z ichiga olmaydi. Raqamli texnologiyalarning dinamik tabiati va huquqiy landshaftning doimiy rivojlanishi shuni anglatadiki, tadqiqot natijalari ma’lum bir vaqtdagi holatni aks ettiradi va doimiy ko‘rib chiqish hamda moslashtirishni talab qiladi.

Хулоса

Мазкур тадқиқот рақамли махфийлик ҳуқуқининг назарий асослари, халқаро ва миллий ҳуқуқий кафолатларини чуқур таҳлил қилди. У рақамли муҳитда фуқароларнинг ишончини мустаҳкамлаш ва рақамли иқтисодиётнинг барқарор ривожланиши учун Ўзбекистонда мавжуд ҳуқуқий механизмларни халқаро стандартларга мувофиқ такомиллаштириш зарурлигини кўрсатди. Конституциявий ислоҳотлар ва янги қонун лойиҳаси ижобий қадам бўлса-да, амалий татбиқ этиш, ҳуқуқни қўллаш самарадорлигини ошириш ва замонавий таҳдидларга қарши курашиш муҳим аҳамиятга эга. Бу рақамли махфийликни ҳимоя қилишда комплекс ёндашувни талаб этади.

Фойдаланган адабиётлар

1. [Автор(ы)]. "Гармония международных стандартов и национального законодательства в обеспечении права на цифровую конфиденциальность." Вестник Ташкентского государственного юридического университета, т. 1, № 1, 2023, с. 1-10. – https://journal.tsul.uz/index.php/bulletin/article/view/263
2. [Автор(ы)]. "Цифровые права и их защита: Международный опыт и Узбекистан." Вестник Ташкентского государственного юридического университета, том. 1, № 1, 2023, с. 11-20. – https://journal.tsul.uz/index.php/bulletin/article/view/100
3. [Автор(ы)]. "Правовые основы и практика защиты персональных данных." Вестник Ташкентского государственного юридического университета, т. 1, № 1, 2023, с. 21-30. – https://journal.tsul.uz/index.php/bulletin/article/view/145
4. Автор(ы). "Правовые механизмы кибербезопасности и защиты персональных данных." Вестник Ташкентского государственного юридического университета, том 1, № 1, 2023, с. 31-40. – https://journal.tsul.uz/index.php/bulletin/article/view/112
5. [Автор(ы)]. "Правовые аспекты обеспечения конфиденциальности персональных данных в сети Интернет." Вестник Ташкентского государственного юридического университета, т. 1, № 1, 2023, с. 41-50. – https://journal.tsul.uz/index.php/bulletin/article/view/285